

Íránská politika a angažmá v Bosně a Hercegovině¹

Iranian Policy and Activities in Bosnia and Herzegovina

JOSEF KRAUS²

Abstract: *The aim of this article is an analysis of the Iranian policy towards the region of Western Balkans, mainly the state of Bosnia and Herzegovina, since the early 1990s until present days. The security and political dimensions of mutual relation between Iran and Bosnia and Herzegovina are examined. This country has been on the focus of Iranian foreign policy for decades. The article maps Iranian political, religious and cultural activities in the country during and after the civil war. One of the main outcomes of the text is the analysis of stagnation, and we might say even fall of Iranian influence in the region caused by changing of the international atmosphere, Iranian regime itself and the decline of Iranian money flow to Bosnia and Herzegovina caused by problematic economic situation in the Islamic Republic suffering the lack of sources.*

Keywords: *Iran; Balkans; Bosnia and Herzegovina; Islam; Shia; Regional Politics*

1. Úvod

Oblast Západního Balkánu je z bezpečnostního hlediska standardně dobře zmapovaná, je předmětem výzkumu vnitrostátního konfliktu, náboženského radikalismu, nacionalismu a celé řady dalších bezpečnostních fenoménů. Svou pozornost si získal kvůli postkonfliktní obnově, demokratizaci a jiných politologických studiích na tato témata. Artikulována je rovněž role zahraničních aktérů v oblasti, a to jak v bezpečnostní a politické dimenzi. Většina komplexních i úžeji zaměřených studií se věnuje roli a vlivu Evropské unie,

¹ Tento příspěvek byl zpracován v projektu "Návrh systému indikátorů včasného varování pro možné krizové situace na Balkáně (SIVARBAL)", financovaného Ministerstvem obrany ČR v rámci programu Obranného výzkumu Rozvoj ozbrojených sil České republiky (907 020)

² Katedra politologie, Fakulta sociálních studií, Masarykova Univerzita, Joštova 10, 602 00 Brno, Česká republika / Department of Political Science, Faculty of Social Studies, Masaryk University, Brno, Czech Republic. E-mail: jkraus@fss.muni.cz.

Spojených států, Ruska, Turecka či Saúdské Arábie. Jeden relevantní aktér v novodobé historii regionu nebývá příliš často předmětem výzkumu sociálních vědců. Íránské aktivity v Bosně a Hercegovině (BaH) i v okolních zemích příliš zmapované nejsou, jakkoli se jedná o relevantní a stále živé téma. Některé dílčí studie se zabývají aktivitou íránských zahraničních bojovníků v bosenském konfliktu, případně íránskou vojenskou podporou muslimské válčící strany. V případě výzkumu schraňujících a zpracovávajících primární data je to ještě složitější, takže jakýkoli zájemce o íránské angažmá na Balkáně nutně naráží na absenci dat a nedostatečně zpracovanou tematiku.

Tento text si dává za cíl zmapování a analýzu íránského angažmá na v BaH, přičemž hlavním zaměřením jsou politicko-bezpečnostní aspekty těchto íránských aktivit. Zvláštní pozornost je věnována tzv. šíitským sítím a íránským kulturním centrům v zemi, které fungují jako nástroje šíření íránské kultury, náboženství a politiky. Z historického hlediska je text zaměřen na dobu posledních třiceti let, přičemž je krátce zmíněno íránské působení během občanské války v bývalé Jugoslávii, resp. během ozbrojeného konfliktu v Bosně a Hercegovině v první polovině devadesátých let. Studie se částečně dotýká i ostatních států Západního Balkánu, jakkoli tyto země nejsou přímým cílem analýzy, která by výrazně přesahovala možnosti tohoto článku. Je ovšem potřeba uvést aspoň částečný kontext, na jehož pozadí se odehrávají íránské aktivity a politika vůči BaH, a lehce přiblížit čtenáři, jak výjimečné je postavení této země v íránské politické agendě v regionu v porovnání s okolními státy. Zároveň během zkoumání BaH v 90. letech lze dost těžko oddělit a vymezit toto území od zbytku regionu, protože ten ve vlastní silné bezpečnosti a politické dynamice té doby vytvořil velice úzký a provázaný bezpečnostní komplex. Z toho důvodu je v textu dodrženo jeho hlavní zaměřením na BaH, ale zároveň jsou také krátce zmíněny vztahy Íránu s dalšími státy Západního Balkánu.

V prvé řadě je třeba geograficky vymezit území zájmu tohoto textu. Balkán či Balkánský poloostrov je relativně široký termín, který z geografického i politického hlediska může postihovat oblast od Slovinska na západě, přes Rumunsko na severu, po Řecko na jihu a Turecko na východě. Tento text se věnuje jeho omezenější části někdy nazývané Západní Balkán, zahrnující státy bývalé Jugoslávie bez Slovinska a s Albánií. Tento termín je užíván celou řadou autorů a studií (srov. Pond 2006, Hajdu 2007) i institucemi Evropské unie (Evropské komise). Do tohoto textu tak nejsou zařazeny státy jako Řecko, Turecko (jehož vztahy s Íránem by vydaly na zvláštní knihu), Rumunsko či Bulharsko. Přitom posledně jmenovaná země zažila dramatickou proměnu vztahů s Íránem po teroristickém útoku v Burgasu v července 2012, kdy došlo k explozi autobusu s izraelskými turisty v blízkosti místního letiště. Šest osob bylo na místě zabito a mnoho dalších zraněno. Izrael okamžitě obvinil z tohoto činu Írán a dal jej do souvislosti s událostí o několik dní starší, kdy byl na Kypru zadržen člověk podezřelý z přípravy atentátů na izraelské turisty. (Kulich 2012) Nicméně tato

událost a její následek pro vzájemné bulharsko--iránské vztahy nejsou z důvodu regionální vymezení součástí této analýzy.

Z tohoto příkladu je také zřejmé, že iránská politika vůči Balkánu nemusí být (a často také není) přímá a Írán k uplatňování svého vlivu a diplomacie používá i prostředníky ze zahraničí (jako je libanonský Hizballáh označovaný často jako iránský *proxy*³) či nejrůznější nestátní organizace (šíitské sítě, iránská kulturní centra apod., viz níže). Nejdříve bude krátce představena historie iránského angažmá na Západním Balkáně od začátku 90. let do současnosti, následně budou blíže rozebrány neoficiální, ale přesto důležité iránské aktivity prostřednictvím kulturních center a náboženských nadací, a v závěru bude zhodnocena aktuální iránská pozice vůči BaH a omezeně vůči jednotlivým zemím vytyčené oblasti se zaměřením na politiku, diplomacii a bezpečnost.

2. Íránci a válka v Jugoslávii

Začátek 90. let 20. století znamenal značné mezinárodní a politické otřesy, které postihly nejen východní a západní Evropu a končící se železnou oponou, ale také jihovýchod kontinentu s postupným rozvratem a rozpadem multietnické a multináboženské Jugoslávie. V této době na Západním Balkáně dochází také ke zhroucení režimu Envera Hodži v Albánii a jeho nahrazení novým, který s sebou nese celou řadu porodních bolístek mladé demokracie v podmínkách regionu, který s demokratickým systémem nemá historicky žádné zkušenosti. Dynamická politická situace v celém regionu vrcholí občanskou válku na území tehdy již bývalé Jugoslávie a krvavým konfliktem v Bosně a Hercegovině. Zároveň s tím dochází k etablování nových post-jugoslávských států s často militaristickými a autoritářskými režimy (více viz Stojarová a Emerson 2010 či Stojarová 2013).

Podobně rušné období zažíval v tu dobu i Írán, který po smrti (1989) otce zakladatele tzv. islámské revoluce z roku 1979 a zároveň nejvyšší duchovní a politickou autoritu porevolučního Íránu ajatolláha Ruholláha Chomejního řešil problémy spjaté s vlastní identitou, politickým nástupnictvím a také zahraničně-politickou orientací. Na post nejvyššího duchovního vůdce byl v roce 1989 dosazen Sajjíd Alí Chámenei a prezidentem se stal Akbar Hášemí Rafsandžání. Původní ideologické revoluční nadšení po smrti Chomejního a konci krvavé války se sousedním Irákem (1980–1988) bylo nahrazeno pragmatismem, který se projevil krom jiného v zahraniční politice a v postupné rezignaci na podporu vývozu revoluce. Teherán přehlížel konflikty v Čečensku či v čínské provincii Šin-ťiang, kde byly přítomny velké represe vůči muslimům; z politických důvodů ale neučinil nic na jejich podporu, jakkoli Chomejního rétorika byla za jeho života jiná (Kraus 2014: 55). Poněkud odlišní situace byly v případě konfliktu na Západním Balkáně, kde Írán nemusel pragmaticky trpět protimuslimské aktivity

³ Více k tématu *proxy wars* a využívání *proxy* ze strany Íránu viz Kraus (2018).

svých klíčových zahraničních spojenců (jako Ruska v případě Čechenska a Číny v případě Sin-t'iangu) a mohl se stále ještě s dozvuky revolučního nadšení věnovat podpoře muslimských souvěrců.

Krvavý konflikt v Bosně a Hercegovině, kde jednou z válčících stran byli bosenská muslimové, pochopitelně íránskému vedení neunikl. Írán stále ještě ve vleku revolučního étosu a při mobilizaci vlastní režimní paralelní armády Íránských revolučních gard⁴ začal podporovat bosenské muslimy jak zbraněmi a financemi, tak bojovou silou. Írán nebyl jedinou muslimskou zemí, která neoficiálně vyslala své bojovníky do Bosny. Michael Innes (2006: 157) hovoří o tom, že až 12 000 bosenských pasů bylo distribuováno cizincům, kteří do konfliktní zóny přišli jako noví občané, přičemž na 70 % z nich se mělo dříve či později zapojit do bojů jako tzv. mudžahedíni.⁵ Kromě Íránců, kteří měli tvořit jednu z nejsilnějších skupin bojovníků, zde byli přítomni také Afghánci a množství Arabů z různých států světa. Přestože detailní a hodnověrná data nejsou dostupná, dle různých zdrojů měli být právě Íránci mezi prvními, kteří začali zásobovat bosenské muslimy zbraněmi, a to již od roku 1992. Legalizovaná spolupráce probíhala na úrovni humanitární pomoci, které se v Bosně od Íránu dostávalo nejenom muslimům, ale chorvatským katolíkům (Curtis 2016). Za (nejen) vojenskou pomocí – jež obnášela dodávky zbraní, výcvik a samotnou přítomnost komбатantů na bosenském území – stály zmíněné Revoluční gardy. Bosna a Hercegovina se stala operačním územím íránských zpravodajců, vojenských poradců a výcvikových instruktorů. Spolu s Revolučními gardami měl do oblasti bývalé Jugoslávie proniknout také libanonský Hizballáh, íránský proxy (O'Hern 2012: 83). Je rovněž zajímavé, že jiné angažované muslimské země a zároveň íránští mocnější rivalové, Saúdská Arábie a Turecko, se měly snažit zvrátit orientaci bosenských muslimů a jednoho z jejich čelních politických představitelů Aliji Izetbegoviće na Írán, což se jim ale příliš nedařilo. Íránská pozice v zemi byla v polovině 90. let již příliš silná. Obzvláště silné postavení měly od této doby v zemi íránské zpravodajské složky, a to opět ty, jež příslušely Revolučním gardám, které rozvinuly kvalitní zpravodajskou síť na bosenském území. Další významnou aktivitou Íránců ve spolupráci s Izetbegovičem byla charitativní činnost

⁴ Íránské revoluční gardy vznikly na počátku 80. let v porevolučním Íránu jako čistě režimní ozbrojená síla, která měla konkurovat politicky nespolehlivé armádě. Postupem času a v důsledku nutnosti nasazení všech dostupných ozbrojených sil na frontové linii s Irákem se z Revolučních gard stala paralelní armáda s vlastní nezávislou strukturou, hierarchií a také zpravodajskou službou. To jí umožnilo nasazení v zahraničí tam, kde nebylo z politických či jiných důvodů vyslat standardní vojsko. Zejména speciální jednotky *Al-Qods* (persko-arabský název pro město Jeruzalém) byly často nasazovány k tajným operacím v zahraničí, ať už v konfliktních či nekonfliktních oblastech.

⁵ Termín mudžahedín je množným číslem arabského slova mudžáhíd, účastník bojového džihádu, tedy Božího bojovníka.

s otevíráním charitativních center v Sarajevu, Mostaru, Zenici, BaHači a Visoku. Image Íránu se tím v očích Bosňáků výrazně zlepšila (Bardos 2013).

Po skončení války tento trend i nadále pokračoval a podle různých zpráv tomu pomáhalo íránské napojení na Izetbegoviće, který měl být doslova na íránské výplatní listině. Jedním z důležitých bodů íránské politické a zpravodajské činnosti bylo také poškozování zájmů a politiky Spojených států v zemi. V roce 1995 mělo dokonce dojít k vyzrazení amerického důstojníka CIA v Sarajevu íránské straně, která pak na něj měla připravovat atentát. Jako jeden z hlavních íránských spolupracovníků, pravděpodobně zodpovědný za vyzrazení identity důstojníka CIA, byl následně Američany identifikován Bakir Alispahić, tehdejší bosenský ministr vnitra. Íránská přítomnost se pak stala důvodem pro tlak USA na bosenskou vládu a Izetbegoviće, aby vykázal ze země veškerý íránský vojenský personál a následně také aby učinil změny na pozici ministra vnitra (Risen 1997).

I další íránské aktivity na území Bosny a Hercegoviny byly ve znamení poškozování amerických zájmů a činnosti v regionu a zároveň posilování vlastní pozice a postavení. Íránci měli citelně infiltrovat americký program pro vyzbrojování a výcvik chorvatsko-bosenské federální armády. Íránské zpravodajci se měli dostávat na pozice řidičů, překladatelů a duchovních, opět s přispěním lidí kolem Izetbegoviće. Dalším kanálem pro vstup íránských zpravodajců do oblasti byly charitativní organizace, které zde ostatně působí dodnes. Rovněž bosenská vláda vysílala své vojáky do Íránu na vojenský výcvik. Íránci zůstali v Bosně aktivní i po skončení konfliktu a při rekonstrukci země. Jeden z předních bosenských politiků Bakir Izetbegović, syn Aliji Izetbegoviće, je dlouhodobě vnímán jako představitel hlavní proíránské politické frakce v zemi. V Sarajevu se nachází jedna z největších íránských ambasád v Evropě, několik stovek íránských občanů je aktivní po celém území státu jako diplomaté, zaměstnanci íránského kulturního centra, novináři či charitativní pracovníci. Írán také investoval ohromné množství finančních prostředků pro posilování vzájemných kulturních i náboženských vazeb (Bardos 2013).⁶

Na druhou stranu je třeba podotknout, že reálné íránské politické úspěchy v zemi nejsou nikterak valné. Nedošlo například k vytvoření silného státního spojení mezi oběma zeměmi. To je dáno kombinací několika faktorů. Prvním je geografická vzdálenost Íránu a jeho omezené možnosti fungovat jako mocnost mimo region Blízkého a Středního východu. Dalším skutečností, že samotná Bosna a Hercegovina je rozpolcenou zemí, přičemž chorvatská a především srbská část země o íránskou blízkost a spolupráci fakticky nestojí. A konečně je

⁶ Kromě íránského kulturního centra se jedná také o stipendijní programy, nabízející zdarma studentům z BaH studium perštiny, íránské kultury a také šíitského náboženství přímo v Íránu, nejčastěji ve svatém městě Qom. Autor textu měl možnost na svém vlastním výzkumném pobytu v tomto místě několik z nich potkat. Tito lidé se po studiích většinou vracejí zpátky do BaH, kde zpravidla pracují pro Íránské kulturní centrum či pro zastoupení Univerzity al-Mustafa, která jim studium nabízela.

třeba zde zdůraznit také mezinárodní prostředí a angažmá dalších vnějších aktérů uvnitř tohoto státu a také uvnitř zdejší muslimské komunity. Jednak je to tlak ze strany USA a EU na izolaci íránských snah uvnitř bosenské komunity, jednak musí Írán soupeřit se svými standardními rivaly z muslimského světa – Tureckem a Saúdskou Arábií. Zatímco prvně jmenovaná země má na region dlouhodobé historické vazby, je kulturně i geograficky blízka a má snahu se angažovat, Saúdská Arábie je aktivní zejména po náboženské stránce – výstavbou mešit a propagací své verze islámu, která je v přímém rozporu s šiitským učením pocházejícím z Íránu. Právě Saúdská Arábie a nikoliv Írán je často označována za původce a donátora islámského extremismu na Balkáně.

V době jugoslávské občanské války a krátce po jejím skončení se Írán o ostatní nově vznikající státy mimo BaH příliš nezajímal. Nicméně snažil se vyplňovat nastalé politické vakuum a velice rychle založil ambasádu a kulturní centrum v Chorvatsku (v Bělehradě navazoval na svoji jugoslávskou tradici a zdejší zastoupení). Již v dubnu 1992 tak dochází k oficiálnímu navázání diplomatických vztahů a vytvoření zastoupení, přičemž Írán se stal sedmou zemí na světě – první asijskou a první islámskou – která takový krok v případě Chorvatska učinila (Večernji list 2016). Mimo to ale byly oficiální styky spíše slabé, zato formalizované. V důsledku íránského angažmá v Bosně nebyly příliš vřelé ani vztahy se Srbskem, jakkoli byly stále formálně udržované. K jejich rozvoji došlo až po válce (viz níže). Makedonii íránská diplomacie úspěšně ignorovala. Zvláštní případ pak představuje Albánie, vůči níž bylo možné v průběhu 90. let vnímat nemalý íránský zájem, který ovšem z albánské strany nebyl příliš opětovaný.

3. Poválečný vývoj a současnost

Jakmile konflikt na Balkáně utichl, snížila se pochopitelně také aktivita vnějších hráčů, jakkoli bylo potřeba se zaměřit na obnovení válkou zničeného území. Z toho důvodu začali hrát vnější aktéři roli *peacebuilderů* a stavitelů rekonstruujících místní infrastrukturu, investujících do rozvoje lokální ekonomiky a také do šíření vlastní kultury, politické orientace či ideologie v nejširším slova smyslu. Zatímco aktéři jako EU akcentovali rozvoj demokratických hodnot jako záruku a prevenci znovuvypuknutí násilí, Saúdská Arábie oproti tomu investovala do budování náboženských stáneků a škol ovlivňujících muslimskou komunitu. Klíčovým se přitom stalo území BaH, protože právě tam i nadále zůstávali v jedné státní entitě srbští pravoslavní s katolickými Chorvaty a muslimskou skupinou Bosňáků. To pochopitelně stále udržovalo vysoký konfliktní potenciál, jakkoli ani jiné části bývalé Jugoslávie (Kosovo, Makedonie) nebyly úplně nejkliidnější.

Írán byl i po skončení konfliktu v bývalé Jugoslávii aktivní, a to zejména v BaH, jakkoli se změnil způsob jeho angažovanosti. Namísto materiální, ekonomické a vojenské podpory se začal více zaměřovat na podporu politickou a kulturně-

-náboženskou. Neuralgickým bodem se stala íránská ambasáda v Sarajevu, která je stále nejdůležitějším íránským zastoupením v celé oblasti. Právě ona je zřizovatelem íránského kulturního centra ve stejném městě. Centrum směřuje především k propagaci íránské kultury, ale rovněž šíitského náboženství a politické doktríny *velájat-e faqih* (vláda duchovenstva, oficiálního vládního systému v Islámské republice Írán), které jsou s íránskou kulturou po tzv. Islámské revoluci z roku 1979 neodmyslitelně spjaté.⁷ Do určité míry lze říci, že Centrum funguje jako hlásná a propagační trouba íránského velvyslanectví, protože jsou zde oznamovány i oficiální akce pořádané ambasádou. Dalším důležitým posláním Centra je výuka perštiny pro nepersky mluvící. Centrum pořádá pravidelně několikrát týdně lekce perštiny pro studenty s různými úrovněmi znalostí, přičemž lekce jako takové jsou prakticky zdarma, resp. jen za formální poplatek, který zavazuje studenty k tomu, aby skutečně pravidelně docházeli na lekce. Centrum může také pomoci vážným zájemcům zprostředkovat studium perštiny či náboženství přímo v Íránu. Další aktivitou Centra je pořádání odborných či laických přednášek na nejrůznější témata, pořádání workshopů a seminářů, stejně jako publikování a překlady knih. Ty jsou k dispozici za dobrovolný poplatek v prostorách Centra. A konečně poslední a nedílnou součástí aktivit Centra je podpora turistického ruchu v Íránu. V Centru se může návštěvník seznámit s íránskými památkami i přírodními krásy a získat informace o cestování po zemi.⁸

Dalším důležitým bodem íránské kulturní a náboženské aktivity v BaH je vzdělávací a výzkumný institut Ibn Sína zřizovaný a financovaný íránskou organizací Mully Sadra. Tato organizace je fakticky íránskou náboženskou nadací střežící duchovní a filosofický odkaz důležitého šíitského duchovního z přelomu 16. a 17. století v Íránu. Mulla Sadra byl jednou z nejvýznamnějších a nejvlivnějších postav šíitského islámu. Odkazu na něj a také na slavného perského vzdělance ibn Sínu (v křesťanském světě známého jako Avicenna) využívá tento institut působící v centru Sarajeva.⁹ Představuje především vědeckou a publikační platformu, vydává vlastní teologický časopis, zajišťuje překlady knih předních íránských náboženských a politických myslitelů, pořádá různé semináře a workshopy, nejvíce na šíitskou a také súfijskou problematiku.

Kromě kulturních a vědeckých institutů Írán investuje rovněž prostředky do vzdělávání bosenské mládeže. Nejvýznamnějším počinem v této souvislosti je Persko-bosenská střední škola založená v roce 1999 (Perzijsko-Bosenski koledž sa internatom).¹⁰ Jedná se o prestižní střední školu financovanou prostřednictvím

⁷ Oficiální informace lze získat na webové stránce centra (<http://sr.sarajevo.icro.ir/>) či na facebookovém profilu (<https://www.facebook.com/alma.krupa>).

⁸ Informace byly získány osobními návštěvami a rozhovory autora se zaměstnanci Centra v letech 2012–2018.

⁹ Navštíven autorem v říjnu 2018, rozhovor s vedoucím Institutu, Saicidem Abedpourem, íránským občanem žijícím již mnoho let v BaH a zakladatelem institutu.

¹⁰ Webové stránky <http://pbk.ucoz.org>.

iránské ambasády přímo z íránského státního rozpočtu; studenti tak získávají fakticky stipendium na studium na této škole. Nicméně podle rozhovoru s absolventy školy, které se podařilo autorovi textu kontaktovat, již sláva školy v posledních letech výrazně upadá. Vrcholu dosáhla kolem roku 2011 či 2012; od té doby se začaly projevovat snižující se rozpočty, resp. subvence ze strany íránské vlády. Velice pravděpodobně lze na tomto sledovat odraz sankcí a ekonomické krize v mateřském Íránu, který vedl až ke škrtům v oblasti vzdělávání mládeže v BaH. Situace se navíc i nadále zhoršuje a Írán dle mínění absolventů není schopen čelit finančním tokům Saúdské Arábie a jejím konkurenčním projektům.

Na druhou stranu je třeba podotknout, že navzdory silné diplomatické i kulturní aktivitě Íránu v BaH nedošlo k tomu, že by se vzájemné vztahy zlepšily natolik, že by to vedlo např. k odstranění vízové povinnosti pro návštěvu druhé země. Takový pokus o bezvízový styk provedlo až v roce 2017 Srbsko, které oznámilo možnost návštěvy vlastní země Íránci bez nutnosti žádosti o víza. Stalo se tak jedinou evropskou zemí, která tento krok učinila. Nicméně velice rychle po zahájení tohoto provozu došlo k masivnímu zneužívání víz ze strany Íránců, kteří do Srbska nejezdili coby turisté, ale především se ze srbského území snažili utéct dále do Evropy a žádat v jiných evropských státech o azyl. To vedlo k tlaku Evropské unie na Srbsko, které 8. října 2018 rozhodlo o zrušení bezvízového styku s Íránem a po několika dnech jej skutečně ukončilo (AP News 2018). Evropská unie ostatně měla značný podíl na vývoji srbsko-íránských vztahů v uplynulé dekádě. Ještě na konci 90. let 20. století a v letech nultých století nového sdílelo Srbsko s Íránem pozici *enfant terrible* mezinárodních vztahů a obě země čelily různým sankčním režimům ze strany Západu, což je značně sblížilo. Ovšem Srbsko po změně své politické reprezentace se začalo v novém století více orientovat na západní evropské struktury. Spekulovalo se dokonce o tom, že součástí přijímacích rozhovorů mezi Srbskem a EU bylo připojení se k sankčnímu režimu vůči Íránu. To vzbudilo velký rozruch v srbském mediálním prostoru a mezi srbskou veřejností (Vesti-Online 2012). Írán byl (a stále je) nemalou částí srbské veřejnosti vnímán jako stát, který dlouhodobě Srbsko podporuje. Jednou z platforem této podpory je např. spolupráce v rámci Hnutí nezúčastněných zemí, kterého je Írán členem a Srbsko má status pozorovatelské země. Dalším sblížujícím bodem je stálé utvrzení Íránem o tom, že nikdy neuzná nezávislost Kosova, které nadále považuje za součást srbského území (RTV 2011).

Jiné státy Balkánu nemají nadstandardní vztahy s Íránem, které by se projevily nějak zásadně na diplomatické úrovni. Klasicky dobré vztahy udržuje Islámská republika s Chorvatskem, kdy mezi oběma státy dochází k pravidelným diplomatickým a politickým stykům i na nejvyšších úrovních, jakkoli např. ekonomická spolupráce není příliš výrazná a Chorvatsko se po vstupu do EU připojilo k evropským sankčním opatřením. Zvláštní případ představuje Albánie, vůči níž má Írán speciální přístup daný krom jiného tím, že tato země již delší dobu na svém území hostí velké množství (iránské zdroje hovoří až ho tisících, ale

toto číslo je dle mínění autora výrazně nadhodnocené) členů skupiny Lidových mudžahedínů (Mudžahedín-e chalq), íránské exilové organizace, která dlouhodobě figurovala a v některých stále ještě případech figuruje na mnoha seznamech teroristických organizací. To je zdrojem dlouhodobého napětí mezi oběma zeměmi, což je ještě umocněno albánským vstupem do NATO a silnou proamerickou orientací albánské zahraniční politiky. Vzájemné vztahy ještě více ochladly na konci roku 2018, kdy se Albánie rozhodla vyhostit dva íránské diplomaty, kteří byli označeni za riziko pro bezpečnost země. Íránská strana tento krok odsoudila a označila Spojené státy a Izrael za hlavní viníky situace, kteří měli stát za albánským rozhodnutím. (Press TV 2018)

Z výše uvedeného je zřejmé, že mimo BaH jsou íránské ambice v regionu výrazně omezené a pozice Islámské republiky je zde citelně slabší, než tomu bylo v 90. letech 20. století. To není dáno ani tak íránským snižujícím se zájmem o region Západního Balkánu, jakkoli má pochopitelně mnohem nižší prioritu než oblast Perského zálivu, Levanty či Afghánistánu, ale spíše snižujícími se možnostmi Íránu zde intervenovat a tvrdou konkurencí ze strany jiných externích aktérů prosazující své zájmy a politiku, často v rozporu s těmi íránskými – USA, EU, Saúdské Arábie, Turecko, Ruska a dalších.

4. Závěr

Íránská politika vůči Západnímu Balkánu prodělala za poslední tři desetiletí poměrně zajímavý vývoj na pozadí íránských vnitřních změn i zahraničně-politické orientace Islámské republiky, jejich zvyšujících se i snižujících se ambicí a také ekonomických možností, které zahraniční angažmá země pochopitelně ovlivňují. Zvláštní příležitost pro íránskou mocenskou expanzi v regionu představovala občanská válka v bývalé Jugoslávii, především pak konflikt v Bosně a Hercegovině se zapojením tamní muslimské menšiny. Írán ještě s dozníváním vlastní revoluční ideologie cítil jako svou povinnost podporovat utiskované muslimy i na historicky pro něj nedůležitém Balkáně, přičemž využil mocenského vakua a menší zainteresovanosti zahraničních aktérů v podpoře Bosňáků. Z Íránu se tak stal důležitý partner a podporovatel muslimů na Balkáně, který zde začal rozvíjet svou diplomatickou, náboženskou i kulturní přítomnost.

BaH se i nadále udržela v hledáčku íránské zahraniční politiky, i když Írán musel a musí čelit silné konkurenci jiných islámských zemí, především bohaté a financemi nešetřící Saúdské Arábie a historicky tradičnímu a regionálně zakořeněnému Turecku. To platí i vůči jiným státům Západního Balkánu, v nichž se Írán historicky snažil hrát důležitou roli, jakkoli nějaký výrazný úspěch jeho zahraniční politiky lze vidět pouze na příkladu Srbska. Íránsko-srbské vztahy prodělaly proměnu od téměř konfliktních během občanské války v BaH, přes blízkost mezi mezinárodně ostrakizovanými zeměmi až po pragmatismus na obou stranách a snahu o formálně vřelé vztahy. Ostatní státy oblasti neprojevují

o navazování užší spolupráce s Íránem přílišný zájem a Islámská republika v nich samotných není příliš aktivní. Jistou výjimku z hlediska íránského zájmu představuje Albánie, na jejímž území se nachází síť organizace Lidových mudžahedínů, které Írán považuje za nepřátelskou a teroristickou skupinu. To spolu s proamerickou orientací Albánie způsobuje velice chladné vzájemné vztahy.

Hlavní zájmovou zemí pro Írán na Západním Balkáně i nadále zůstává BaH. Politické, náboženské a kulturní vazby na tuto zemi jsou v případě Íránu stále silné, jakkoli zejména z ekonomických důvodů a důvodů úpravy směřování zahraniční politiky lze zaznamenat v posledních několika letech znatelný pokles těchto aktivit. Hospodářské problémy způsobené dlouhodobými ekonomickými sankcemi vůči Islámské republice znamenaly a znamenají značný nedostatek valut a financí obecně, které může Írán vynakládat na své zahraniční aktivity. Navíc v kontextu nákladného íránského angažmá v občanské válce v Sýrii a v Jemenu či dlouhodobé podpory nestátních aktérů v Libanonu, Iráku a Afghánistánu je zřejmé, že BaH ztrácí svou pozici na seznamu íránských priorit. Bezprostřední zahraničí a oblast Blízkého a Středního východu je pro Írán výrazně důležitější než vzdálený Západní Balkán. Podle všeho nemá Islámská republika sílu a nyní již ani odhodlání zde mocensky soupeřit s jinými zahraničními aktéry jako jsou Turecko, Saúdská Arábie, Rusko či Evropská unie, kteří jsou v celém regionu výrazně aktivnější a investují zde nemalé politické a ekonomické prostředky.

Íránské angažmá v BaH lze tak stále vnímat nejintenzivněji na diplomatické a politické úrovni, které již méně sekunduje dříve úspěšná úroveň kulturní a vzdělávací. Íránské kulturní centrum při íránské ambasádě a nezávislý Výzkumný institut Ibn Síná v Sarajevu spolu s Persko-bosenskou střední školou představují nejdůležitější pilíře íránského náboženského, kulturního a edukačního angažmá v zemi. Podle dostupných informací ale již zdaleka nedosahují kýženého efektu a prestiže, jako tomu bylo ještě o deset let dříve. Je možné reálně pozorovat postupné snižování íránského vlivu, který pravděpodobně není výsledkem cíleného stahování Islámské republiky z regionu, nýbrž spíše důsledkem sníženého financování, neschopnosti čelit vlivu zde mnohem silnějších externích aktérů a změny priorit íránské zahraniční politiky s vyšším zaměřením na jiné regionální konflikty.

Bibliografie

Poznámka: elektronické zdroje ověřeny k 1. 12. 2018

- AP News. 2018. „Serbia abolishes visa-free travel with Iran over EU pressure.“ *AP News*, 11. 10. 2018, on-line (<https://apnews.com/029d8b67134642faacd01bba0bfaaf4>)
- Bardos, G. 2013. „Iran in the Balkans: A History and a Forecast.“ *World Affairs*, January/February 2013, on-line (<http://www.worldaffairsjournal.org/article/iran-balkans-history-and-forecast>)

- Curtis, M. 2016. „A Covert War in Bosnia.“ on-line (<http://markcurtis.info/2016/10/11/a-covert-war-in-bosnia/>)
- Innes, M. 2006. *Bosnian Security After Dayton: New Perspectives*. London: Routledge
- Kraus, J. 2014. *Íránský státní terorismus: Od Chomejního po Ahmadinežáda*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Kraus, J. 2018. „Proxy Wars and the Role of Intelligence Services in the Current Middle-East.“ *Vojenské Rozhledy* 27(3): 37–46
- Kulish, N. 2012. „5 Israelis Killed in Bulgaria; Netanyahu Blames Iranians“ *The New York Times*, on-line (<http://www.nytimes.com/2012/07/19/world/europe/explosion-on-bulgaria-tour-bus-kills-at-least-four-israelis.html?pagewanted=all>)
- O'Hern, S. 2012. *Iran's Revolutionary Guard: The Threat That Grows While America Sleeps*.
- Perzijsko-Bosenski koledž sa internatom, webová stránka, on-line (<http://pbk.ucoz.org>)
- Pond, E. 2006. *Endgame in the Balkans: Regime Change, European Style*. Washington: Brookings Institution Press
- Press TV. 2018. „Albania fell prey to Israeli-US scenario by targeting Iran diplomats: Tehran.“ *Press TV* 20. 12. 2018, on-line (<https://www.presstv.com/Detail/2018/12/20/583475/Iran-Albania-Israel>)
- Risen, J. 1997. „Bosnia Reportedly Told Iran of U.S. Spy“ *Los Angeles Times*, on-line (http://articles.latimes.com/1997-01-15/news/mn-18698_1_administration-officials)
- RTV. 2011. „Iran ne priznaje Kosovo.“ *RTV* 7. 9. 2011, on-line (http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/iran-ne-priznaje-kosovo_271916.html)
- Stojarová, V. 2013. *The Far Right in the Balkans*. Manchester and New York: Manchester University Press
- Stojarová, V. a P. Emerson. 2010. *Party politics in the Western Balkans*. Oxon: Routledge
- Večernji list. 2016. „Potvrđeni tradicionalno dobri i prijateljski odnosi Hrvatske i Irana.“ on-line (<https://www.vecernji.hr/vijesti/potvrđeni-tradicionalno-dobri-i-prijateljski-odnosi-hrvatske-i-irana-1085342>)
- Vesti-Online. 2012. „Srbija uvela sankcije Iranu!“ *Vesti-Online* 3. 11. 2012, on-line (<https://vesti-online.com/Vesti/Srbija/266781/Srbija-uvela-sankcije-Iranu>)